

שימוש בכספי מעשר לצרכי מצוה

ב] והנה טרם נבוא לעומק הסוגיא בזה נראה לומר עיצה טובה בזה המוסכמת להיתר לכו"ע, שאם הוא עתה במצב דחוק שמותר לו ליקח מעשר כספים הרי יכול לומר לחבירו עני שגם הוא צריך ממוון לנסיעה ויסכמו ביניהם שאחד ישלם לחבירו מכספי מעש"כ הוצאות הנסיעה, וכמבואר בשו"ע יו"ד סי' רנ"א סי"ב ששני עניים שהיובים ליתן צדקה יכולים כ"א מהם ליתן צדקה שלו לחבירו.

ויש עוד לומר ולחדש עפ"י שמסתבר שגם יכול לעשות עצה דומה לזה, שיתן הכספי מעשר שלו לחבר טוב שלו שהוא ת"ח עני שיודע בו שכשיספר לו מקודם מצבו הדחוק ושהוא זקוק עכשיו לכספי מעשר אלו יחזיר לו המעות אח"כ במתנה, וכמובן שכשיתן המעות לחברו העני לא יתנה עמו להחזיר לו המעות אלא יתנם כנתינה גמורה באופן שיוכל לעשות בהם המקבל מה שירצה (אלא שהוא מכיר בו שלמעשה יחזור ויתן לו אותם שוב במתנה בלב שלם ונפש הפיצה), ואין בזה חשש הערמה, דבאמת נותן המתנה בלי שום תנאי ואין שום חיוב או סיבה שחברו ישיב לו המעות רק משום רחמנות ואין כאן הוכחה לרמאות. ועוד כיוון שלהלכה מעשר כספים הוא מדרבנן כדלקמן, הרי

שאלה: האם מותר להשתמש בכספי מעשר לצורך הנסיעה לרבינו הק' מוהר"ן זי"ע לאומן בימי ר"ה הק' וכן לשאר מצוות כגון טבילת מקוה וכדו' (המדובר הוא במי שמצבו הכספי דחוק ואין לו ממוון לנסיעה קדו' זו והוכרה לחפש היתר ליקח לזה מכספי מעשר).

תשובה: א] הנה עיקר ענין זה מבואר בשו"ע יו"ד הל' צדקה סימן רמ"ט ס"א דפסק שם הרמ"א בשם מהרי"ל דאין לעשות במעות מעשר שום דבר מצוה אלא רק ליתנו לעניים. והנה הש"ך שם (ס"ק ג') הביא בשם תשובות מהר"ם דמצוה שלא היה בידו יכולת לעשות ולא היה עושה אותה בלי מעות המעשר מותר לקנות מן המעשר. ונמצאנו למדים דלדעת מהרי"ל בפשטות אסור להשתמש בכספי מעשר לצרכי מצוה ולדעת מהר"ם אם אין יכולת בידו לעשותה בלאו הכי מותר, ועיין עוד לקמן במה שנרחיב בזה [ובבאר הגולה (אות ה')] פסק דגם למהרי"ל מצוה שאינו מחויב בה והיא מצוה קיומית מותר להשתמש, אמנם דברי הבאה"ג אינם מוסכמים לכו"ע כדלהלן, וכן בעניננו יש לעיין אם נחשב שמחויב בדבר והוי מצוה חיובית (ועיין לקמן מה שנבאר בזה)].

ע"א ד"ה "לא קנה" דקנין בהערמה לא הוי קנין כלל דלא סמכא דעתיה זה רק בקנין קרקע שנשארת במקומה משא"כ במטלטלין שנתן לו בידים הוי סמיכות וגמ"ד אף בקנין בהערמה ולענ"ד מועילה עצה זו, אלא דלמעשה כיון שיש המפקקים בעצה זו יעשה עצה זו בצירוף עם תנאי דהחת"ם דלקמן, וירויה בעצה זו שאף להחולקים על תנאי דהחת"ם יש לו העצה הנ"ל לסמוך עליה.

ד] אך מי שאין ביכלתו לעשות עצה זו הרי אף שנידון זה האם מותר להשתמש בכספי מעשר לצרכי מצוה הוא מה' בפוסקים (כמו שנאריך בעז"ה להלן) מ"מ באופן דעת הצורך זו דאיירינן בה יש לסמוך על דעת ועצת החת"ם (שו"ת חת"ם ח"ב סי' רל"א) דס"ל דמהני אם יתנה בתחילת ההתנהגות להפריש כספי מעשר שיוכל לעשות ממנו דבר מצוה ובזה לכו"ע מותר עכ"ד.

ולכאוי' מי שלא התנה כן בתחילת הנהגתו יכול עכשיו לעשות התרת נדרים על שלא אמר כן, ולהתנות עכשיו שמעתה ואילך יוכל להשתמש עם הכספי מעשר שיפריש מכאן ואילך לצרכי מצוה, אך אולי נכלל בהא דאוי' (בשו"ע יו"ד סי' ר"ג ס"ג ובפתחי תשובה רנ"ח סק"ח בשם תשובת הרדב"ז ח"ד סי' קל"ד) שאסור להתיר נדרי צדקה לעניים שלא מן הדוחק והכם המתיר חייב נידוי. אך נראה דאינו דומה להתם, דשם מיירי שנדר ליתן צדקה לעניים וזה אין מתירים לכתחילה, אך כאן דנהג בסתם להפריש מממונו מעשר כספים וליתנו לעניים אף

אין חשש הערמה בדרבנן כדאיתא בשבת קל"ט ע"ב ועיין בבכור שור (פסחים כ"א) שכתב כן לגבי היתר מכירת חמץ בפסח.

ג] אך יש שפקפקו בעצה הב' הנ"ל ולא ברירא לי סברתם בזה, ונזכיר סברא אחת שאמרו בזה עפ"י שמועה ששאלו מהחזו"א לגבי מה שפסל לגמרי את ההיתר מכירה בשמיטה, ושאלוהו מאי שנא ממכירת חמץ לגוי דשרי, וענה שהתם כוונת התורה שלא יהא לאדם חמץ ברשותו בפסח והאדם מחפש לקיים רצון התורה ע"י המכירה, אך בשמיטה כוונת התורה שתשבות הקרקע ולא יעבדו בה בשמיטה והאדם מחפש ע"י המכירה לעבוד בקרקע וזה היפך רצון התורה. וא"כ י"ל בעניינינו שרצון התורה היה שיתנו כספי המעשרות לעניים וא"כ אם אדם מחפש עצה שיחזור כספי המעשרות אליו זה אין לעשות עכ"ד. אך באמת לא מצאנו מקור לשמועה זו, אלא מצאנו שהחזו"א בעצמו באגרתו (נדפס בחזו"א שביעית סי' כ"ז סק"ז) מפרש החילוק וז"ל: "במכירת חמץ אמרינן כדי שלא יעבור בבל יראה גמר ומקנה, אבל הכא בשביל הפקעת מצות שביעית לא ימכרו כל הארץ לנכרי, אדרבא, נח לנו לשמור את השביעית מלמכור כל הארץ לנכרי".

וא"כ בעניינינו ג"כ כיון שרוצה לקיים מצות מעשר כספים כדין גמר ומקנה (והבירו שמהזיר לו הוא בתורת טובה בעלמא), [וע"ע בספר ש"ה (במבוא אות י"ג עמוד נז) דמה דמשמע ברש"י קידושין כ"ז

וא"כ אסור אף למהר"ם ולא מהני בזה התנאי דהחת"ם.

אך באמת טענה זו אינה נכונה מכמה טעמים:

א) דהחת"ם מביא מקודם שיטת הבאה"ג דס"ל דלא פליגי המהרי"ל והמהר"ם אלא המהרי"ל מיירי במצוה שמחוייב בה והמהר"ם מיירי במצוה שאינו חייב בה, וזה ודאי שהבאה"ג מפרש דברי המהר"ם דמה שכותב ולא היה עושה אותה מצוה היינו שאינו מחוייב לעשותה ולא נפק"מ מה היה בפועל, אלא נפק"מ אם הוא מחוייב או לא (אף שהלשון במהר"ם אין מדוייק כ"כ לפי"ז), וא"כ אף שהחת"ם חולק על הבאה"ג הוא רק בשיטת המהרי"ל דיש לו ראייה מלשון מהרי"ל שהמעשר שייך רק לעניים וס"ל שלמהרי"ל אסור לעשות אף מצוה שאין חייב בה, אך בפ"י דברי המהר"ם אין החת"ם חולק על פ"י הבאה"ג.

ב) וכן מוכח ממ"ש החת"ם בתשובה רל"ב שמקור המהר"ם המתיר לעשות ממעשר צרכי מצוה הוא ממה דא"י בחז"ל (בראשית רבה אות ע', כ"ב) שיעקב אבינו אע"ה שאמר כל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך עישר מבניו את לוי בנו והקדישו להיות משמש למצוות הקב"ה, וחזינן שעשה מהמעשר צרכי מצוה ולא צדקה, ומובן שמקור זה אמנם חזינן שאין לעשות מהמעשר מצוה שמחוייב בה בלא"ה אלא רק מצוה שאין מחוייב בה ודומיא דהתם שלא היה מחוייב להפריש מקודם את לוי, אך אין ראייה כלל מהתם שאין לעשות מהמעשר

דהוי מנהג טוב דדינו כמו נדר בכ"ז יכול לעשות התרה על שלא התנה במנהג זה כנ"ל, וצ"ע.

אמנם עיין בשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"ב ע"ה ג') דגם בנודר לצדקה מותר להישאל במקום שצריך המעות, כגון שירד מנכסיו או חלה או כשצריך ליתן המעות לקרוביו, והוסיף שם שבאופנים אלו אין בהם משום חשש הרדב"ז הנ"ל, וכן משמע בערוך השולחן (קנ"ה כ"ג), וכן הוא בשו"ת מהרש"ם (ה"א ס"ז ד"ה ואולם), וכן משמע בחכמת אדם (כלל ק') ובבינת אדם (סימן ע"ה), ובשו"ת שואל ונשאל (ה"ב יו"ד קמ"ד), ואם כן י"ל שה"נ בעניינינו שצריך המעות לצורך מצוה נחשב כמו דוחק ומותר כנ"ל. וכמובן דכ"ז מיירי בכסף שלא הגיע לגבאי או שלא נתן ליד אחר שיוגביה לעניים (וכמבואר בסמ"ע חו"מ קכ"ה סקכ"ה ובש"ך שם סקכ"ז ונוכ"י תנינא ס"י קנ"ד ובהו"א יו"ד סוס"י קנ"ג) שע"ז אין יכול כבר להישאל אך כ"ז שלא הגיע ליד הגבאי מותר להישאל במקום הדחק וכן נידון דידן שנקרא מקום הדחק.

ה) **והנה** יש שרצו לטעון שהיתר דהחת"ם אינו שייך בעניינינו שהרי החת"ם כותב בדבריו שכשעושה תנאי הרי המהרי"ל מודה למהר"ם דשרי, והלא המהר"ם כותב בהדיא שמתיר רק "אם לא היה יכולת בידו ולא היה עושה אותה מצוה" והלא הכא בדרך כלל אף אם לא נתיר להסדי רביז"ל להשתמש בכספי מעשר הרי מסתמא ילוו כסף ויעשו המצוה בלא"ה

יום ההכמה ❖ שימוש בכספי מעשר לצרכי מצוה

קלא

לגבי מש"כ המהר"ם "ולא היה עושה אותה המצוה" שהוא לאו דווקא אלא הכוונה כנ"ל שתהא מצוה קיומית ולא חיובית, אך עיין לקמן (אות י"ג) מש"כ בסתירת הש"ך זו, ולפ"ז דברי הש"ך הם דווקא].

[ו] **והנה יש מן הרבנים שרצו לאסור** לחסידי רביז"ל ליקח לנסיעה זו מכספי מעשר שאצלם הוי נסיעה קד' זו כדבר שבחובה, שהרי הזהיר את המקורבים לו להיות אצלו על ר"ה "והכפיל באזהרה זו כמה פעמים" (היי"מ ק"ד), "וזההיר לעשות כרוז שכל מי שסר אל משמעתו ומקורב אצלו יהיה על ראש השנה שלו לא יחסר איש", (היי"מ ת"ג) והרי דבר שבחובה אסור ליקח לזה מכספי מעשר (שו"ת מהרי"ל סי' ג"ו ושל"ה ומובא כנגד"א סי' תרצ"ד סק"א, וכן משמע בד"מ יו"ד סי' רמ"ט ס"א עפ"י גמ' ביצה כ' ע"א).

אך באמת בפשטות לכאן כוונת רביז"ל היתה רק שהיא ענין גדול מאוד "שאין דבר גדול מזה" (היי"מ שם) (ועוד לשונות מופלגים שדיבר רביז"ל על גדול הענין והתיקונים הנוראים שמתקן אז שאכמ"ל), אבל לא לעשות ע"ז תורת חיוב וממילא לא הוי כדבר שבחובה, אלא אף אם נדון לומר שמכיון שמוזכר בהיי"מ שם כמ"פ לשון "חיוב" שהכונה שבאמת חייבו רביז"ל והיינו מתורת חיוב לשמוע בקול רבו, וא"כ הרי לתלמיד וחסיד דרביז"ל הוי דבר שבחובה לציית לדברי רביז"ל, מ"מ סו"ם הלא מכיון דהחובה לתלמידי רביז"ל לשמוע לו הוא מדין מצות וחובת דכיבוד רבו הרי לכאן שוה הענין למצוה

מצוה קיומית שאינו מחוייב בה ובפועל היה עושה אותה, ודו"ק.

ג] ואף אם נמצא פוסק שמפרש התיבות "אם לא היה עושה המצוה" כפשוטן, הרי לכאן מה שהיה עושה שלא באופן המותר אין מתחשבים בזה ואי"ז נחשב שהיה עושה, והלא בנידון דידן דאירינגן באדם דחוק הרי אין ברור כלל אם מותר לו לקחת הלואה אם אין יודע שיוכל להחזיר ההלואה בזמנו, ועיין בזה בספר פתחי חושן (הלכות הלואה פ"כ הערה כ"ז) שאם לווה ויודע שלא יוכל לפרוע בזמן שמתחייב בוודאי עובר על הין צדק ומסתפק דאולי עובר גם על לווה רשע ולא ישלם (אך כמי שלווה על סמך בטחון בה' שיוכל לפרוע בזמנו, עיי"ש שמביא מהשעה"צ סי' רמ"ב ס"ק י"ג שנחלקו בזה הב"ח והעט"ז והכרעת השעה"צ "הכל לפי העניין" ומסיים שזה רק בלווה על הוצאות שבת שהבטיח ה' לו עלי ואני פורע ולא בלווה סתם על סמך בטחון, אך בעניינינו לכאן דומה ללווה להוצאות שבת דהרי כתב הריטב"א ביצה ט"ז ע"א, דלאו דווקא הוצאות שבת אלא ח"ה לכל הוצאות של מצוה), [ועוד עמש"כ בספר צדקה ומשפט להגר"י בלוי שליט"א (בפ"ו בהערות אות ד') דלפי החת"ם המתיר בתנאי, מותר לעשות דבר מצוה אפילו שיש בידו יכולת לשלם ממקור אחר, ומה שכתב מהר"מ שהוא רק כשאין יכולת בידו, הוא לאו דוקא, שהרי בתשובה שניה הביא הש"ך שם רמ"ט ס"ק ג' בשם מהר"ם שהתיר לתת צדקה לבניו אפילו שיכול לפרנסם ממקום אחר, ונראה שדבר מצוה ע"י תנאי לא גרע מצדקה בלא תנאי עכ"ד, ולכאן ה"ה

דאו' דכיבוד אב דקיי"ל (מושו"ע יו"ד סי' ר"מ ס"ה) דהכסף לזה הוא משל האב וא"צ הבן להוציא כסף מכספו לצורך קיום מצות כיבוד אב, ואם אין לאב כסף יכול הבן לקחת הכסף מכספי מעשר כדאי' בפוסקים (שו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סי' ע"ה, הובא בש"ך יו"ד סי' רמ"ט סק"ג) [אלא שכשיש לבן היכולת ליקח הכסף משל עצמו הוי בזיון לאביו לפרנסו מכספי מעשר וזה לא שייך בעניינינו], וא"כ ה"נ בנידון דידן דאף אי נימא דעצם הנסיעה הוי דבר שבחובה מ"מ מותר לקחת עבור מצוה זו מכספי מעשר (והיינו כשהתנה מקודם וכנ"ל מהחת"ס), [ויש עוד לציין שימת הפנ"י (שו"ת פנ"י ח"א סי' ב') שסובר שאין בכלל איסור להשתמש בכספי מעשר לדבר שבחובה עיי"ש בארוכה].

[ז] ואין לומר שכאן ודאי אין חשש משום דבר שבחובה משום חיוב דכבוד רבו, דהרי אף לגבי מצוות כיבוד אב מצינו שימות (רישב"א יבמות ו' ע"א, שו"ת מהרי"ק שרש קס"ד הובא בד"מ יו"ד סו"ס ר"מ, וכ"פ בשו"ת בעל התניא סי' ע"א ועו"פ) דס"ל דאין חובה לשמוע לאביו כשאומר לו לעשות איזה דבר שאין נוגע לצרכי האב, ומצות כיבוד אב הוא רק על דברים שנוגעים לצרכי האב כמאכילו ומשקוהו וכו', ולדידהו לכאו' הרי גם במצות כיבוד הרב ג"כ א"צ לשמוע לרב אלא בדברים הנוגעים לצרכי הרב.

דהאמת דאף לדידהו הרי בעניינינו הוי דבר שנוגע ג"כ לצרכי הרב וחל ע"ז חיוב דלשמוע בקול רבו, שכידוע מסה"ק שהצדיק אחר

הסתלקותו מהעוה"ז אין יכול לעשות יהודים חדשים אלא בכח בנ"א החיים בעוה"ז שמתקשרים אליו ומקבל מהם הכח להמשיך לפעול ולהחדש יהודים ותיקונים חדשים, וכע"ז אי' בלקה"ל למוהרנ"ת זי"ע (הו"מ הל' מתנה ה' כ"ב), שהצדיק שרוצה תמיד להוסיף ולהתעלות ואף לאחר הסתלקותו, והלא אין עליה ללא ירידה מקודם ואיך שייך שתהיה ירידה לנשמת הצדיק שבג"ע, ועל כן צריך שיבואו אליו בנ"א החיים המתקשרים אליו והוא יורד אליהם לתקנם וזה בחי' הירידה שלו ואז יכול להתעלות שוב ביתר שאת, וא"כ הוי דבר הנוגע לצרכי הרב (והוי בכחי' מאכילו ומשקוהו דמחוייב בה הבן לאב והכא הוי בכחי' נתינת אכילה ושתייה רוחנית לנשמת הרב וכמו דאי' בהראשונים (יראים השלם מ' רכ"א, ספר החינוך מ' ל"ג, מנורת המאור נר ג' סי' קס"ד ועוד) במצות כיבוד אב דמכבדו כמותו הוי דאו' ונכלל בזה ג"כ החיוב שיעשה לו הבן עילוי נשמה (כדאי' בשו"ת מהרי"ק שרש ל' מ"ד ושו"ת מהר"ם מינץ סי' פ' ועוד).

[ח] ויש להוסיף עוד צד סברא לצירוף להקל בשאלה דידן אף ללא תנאי דהחת"ס, דהנה באמת אלו שבאו לשאול שאלה הנ"ל הרי הם בגדר עניים שהם דחוקים ואין להם כדי סיפוק למחייתם וכו', ומעיקר הדין נראה שלא מחויבים כלל במעשר כספים, ואף שלמעשה הם מחמירים ע"ע ונותנים מעשר כספים בבחי' מסי"נ [ונוהגים במדת חסידות זו לתקן נשמתם וכו' שכל

המנהגים, מ"מ חזיא שיטתם דהשלמת חיים ודעימיה לאיצטרופי להיתר.

ולמעשה מי שהתנהג בפועל תמיד להשתמש בכספי מעשר לצרכי מצוה נראה דלא חל עליו מעיקרא החיוב ליתן לעניים והוי כמו שעשה התנאי דהחת"ם, ואף מי שהתנהג עד עתה כסתמא ונתנו לעניים משום שלא בא לידו צרכי מצוה עד עתה, עיין בשו"ת שבט סופר (סימן פ"ד השני) דהשתא הוי אתרא דלא נהיגי להפריש מעשר כספים דוקא לעניים ובסתמא הוי כמו התנה שיוכל להשתמש גם לצרכי מצוה, ואף שדברי השבט סופר הם חידוש וצ"ע אם כדאי לסמוך ע"ז למעשה להתיר כסתם בלא תנאי דהחת"ם (ולכא"ו עדיף בכה"ג כנ"ל לעשות התרת נדרים), אך לאנשים הנ"ל שהם דחוקים דמסתמא דפטורים לגמרי ממעשר כספים לכא"ו יש מקום לסמוך על השבט סופר ולהתיר להם אף ללא תנאי דהחת"ם.

ט] זהנה באמת אף שהתרנו לסמוך בעת הצורך על תנאי

דהחת"ם יש לדעת שמי שהיכולת בידו אין מן הראוי לו להשתמש בעצה זו, אלא יתן מעשרותיו לת"ח עניים כד"ן, דבאמת הדבר תלוי במח' הפוסקים גדולה האם מותר להשתמש בכספי מעשר לצרכי מצוה או רק לעניים ת"ח בלבד, ואף שהחת"ם מחדש ועושה כעין הכרעה דבכה"ג שעושה התנאי הנ"ל מהני (והמהרי"ל שאוסר מודה למהר"ם שמתיר), אך גם בזה עדיין אינו היתר ברור בעניינינו דיש דעות באהרונים (כדלהלן) דס"ל דלא

אשר לאיש יתן בעד נפשו וכדברי התנאי בזה באגה"ת (פ"ג) ועיי"ש באגה"ק (סוף אגרת י') שבזכותם נגאלים עיי"ש, (וכן שם באריכות באגרת מ"ז) אך ס"ם נראה דלא חל על נתינתם שם וגדר דנתינת מעשר, ויותר מזה י"ל דאף שנהגו כן ג"פ אין בזה דין דחיוב נדר די"ל דהוי בבחי' נדרי שגגות דאינם חלים (שו"ע יו"ד רל"ב ס"א), דהם סבורים שמחויבים ליתן מעשר ואין יודעים שמעיקר הדין לכא"ו הם פטורים מזה ולא חל דין נדר, וכ"כ באג"מ (יו"ד ח"א ס' מ"ז) דכל מנהג טוב שעשה בטעות משום שהשבט שחייב בו מדינא אין חל שם נדר דהוי נדרי שגגות [לאפוקי במי שיודע שפטור אלא הנהיג עצמו במדת חסידות הנ"ל ג"פ דאצלו חל הנדר] וא"כ י"ל בזה דאף המפקקים על עצת החת"ם הנ"ל וס"ל דמעשר הוא רק לעניים ולא מהני ע"ז תנאי להתיר ליתנו לדבר מצוה, מ"מ י"ל דגם הם יודו בנידון דידן דמייירי בכאלו שהם בעצמם בבחי' עניים שלא חל המעשר שלהם בגדר מעשר ובגדר נדר וכנ"ל.

ועוד יש לצרף חידוש השלמת חיים ח"כ סי' ל"ח וכן ס"ל להגרשז"א במנחת שלמה סי' צ"א אות כ' (וכ"פ היבי"א ח"ב או"ח סי' ל') שעל מנהג טוב חל התרת כל נדרי לכו"ע (אפי' לדין שאין אנו סומכים על כל נדרי על נדרים גמורים כשיטת הי"א סי' רי"א ס"ב), ואעפ"י שיש לפקפק הרבה בדבריהם מסתמות דברי כל הפוסקים הקדמונים המדברים על מנהגים שנהגו ג"פ (וכמו כל תשובות חת"ם כאן) ולא מתייחסים לאמירת כל נדרי שיתיר

שבלא"ה כבר התחייב לעשות מצוה זו ורוצה לפטור ממנה במעשר וזה אינו רשאי, אך אם רוצה לעשות בו מצוה שאינו מחויב כבר רשאי, עכ"ד הבאה"ג. ונראה שהכרח הבאה"ג להידוש זה היה ממה שמעתיק הש"ך את תשובת ר' מנחם על הרמ"א ואין מעיר בזה כלום ממילא הוכרח לומר שאין כאן מוח' אלא הרמ"א מיירי במצוות חיובית והמהר"ם במצוה קיומית, וע"ז ממשיך הפת"ש להביא השו"ת הת"ם הנ"ל שהולק על הבאר הגולה, וס"ל להת"ם דלמהרי"ל אסור לעשות בכספי מעשר אף מצוה שאין מחויב לעשותה, דלמהרי"ל מעשר שייך לעניים דוקא, ובכ"ז מסיים החת"ם שם כנ"ל שאם מתנה בתחי' התנהגות הפרשת כספי מעשר שיוכל לעשות בהם דבר מצוה מודה מהרי"ל דשרי, וואמנם מציין הפת"ש שהחת"ם בתשובה בסימן אח"כ (סי' רל"ב) לכאן' סותר עצמו, שכותב שם שלמהרי"ל מעשר כספים לעניים הוא ממש מדאורייתא, וא"כ לא מהני למהרי"ל אף תנאי מפורש וצ"ע, ועיין בשו"ת שבט סופר סי' פ"ד דסובר דעיקר דינא הוא תשובתו הראשונה של החת"ם, דקשה לומר דסובר מהרי"ל כי מעשר כספים הוא מן התורה עכ"ד. ונראה לתרץ דכוונת החת"ם בסי' רל"א היא דלהלכה ולמעשה מעשר כספים אינו חיוב ממש, ולפיכך אם התנה על הכספים אזי מודה המהרי"ל למהר"מ, אך בסי' רל"ב כותב דמהרי"ל עצמו לומד דחיוב מעשר כספים הוא מדא' וממילא בפשטות לא יועיל בזה תנאי לפי שיטת המהרי"ל עצמו הסובר שהוא מדא',

מהני התנאי דהחת"ם על מצוה כהאי גוונא היינו דעושה המצוה לעצמו ואין בו צדקה (וכן יש שהקשו סתירה בדברי החת"ם עצמו וכדלהלן) ולצורך בירור הענין נעתיק שוב הסוגיא בזה.

י [**ונחזור** להעתיק לשון הרמ"א (יו"ד סי' רמ"ט ס"א) בשם המהרי"ל וז"ל, ואין לעשות ממעשר שלו דבר מצוה כגון נרות לביהכנ"ס או שאר דבר מצוה רק יתננו לעניים, עכ"ל הרמ"א.

אך בש"ך (פק"ג) ובמ"ז (פק"א) הביאו מהרש"ל ודרישה בשם תשובת ר' מנחם שבכל מצוה שתבא לידו כגון להיות בעל ברית או להכניס התן וכלה לחופה וכה"ג וכן לקנות ספרים ללמוד בהן ולהשאילם לאחרים ללמוד בהם אם לא היה יכולת בידו ולא היה עושה אותה מצוה יכול לקנות מן המעשר ע"כ, וממשיך הש"ך בשם תשובות מהר"ם מרוטנבורג שלפזר מעשרותיו לבניו הגדולים שאינו חייב למפל בהם מותר (ומפרש בזה הערוה"ש ועו"פ דהיינו בניו הגדולים שאין סמוכים על שולחנו שאין דרך לפרנסם משלו, ובימינו זה אחר הנישואין), ומדייק הש"ך שמשמע דמותר בזה אפי' יש בידו לפרנסתם ממקום אחר דזה הוי צדקה, עכ"ל הש"ך.

יא [**וכתב** בפת"ש סק"ב שלכא' נראה דהמהרי"ל המובא ברמ"א והתשובות ר' מנחם שבש"ך פליגי אהדדי, דלמהרי"ל אסור לעשות מצוות בכספי מעשר ולר' מנחם שרי, אך מיישב בפת"ש שי"ל דלא פליגי עפ"י מש"כ בבאר הגולה שהרמ"א מיירי במצוה

לכאור' יש כעין סתירה בדברי הש"ך שפותח בדבריו בשם תשובת ר' מנחם דמותר לעשות מצוה מכספי מעשר רק באופן שלא היה יכולת בידו וכו', ומסיים בשם תשובת מהר"ם מרוטנבורג שמותר לפרנס בניו הגדולים אפי' שיש בידו היכולת לפרנס ממקום אחר, ואין נראה מלשון הש"ך שסובר שהוא מח' בין ר' מנחם למהר"ם מרוטנבורג, ולכאור' נראה דזה יישב הש"ך בסוף דבריו שמפרש דברי המהר"ם מרוטנבורג וכותב שלפרנס בניו הגדולים הוי צדקה כדלקמן סי' רנ"א ס"ג. ונראה דכוונתו דשאני עשיית מצוה מכספי מעשר לבין פרנסת בניו הגדולים, דפרנסת בניו הגדולים אף שיש לו גם הנאה מזה בכ"ז הוי ממש צדקה ולכן מותר אף שיש בידו היכולת לפרנסם ממקום אחר, משא"כ עשיית מצוה מכספי מעשר אינו צדקה ולכן מותר רק באופן שאין בידו היכולת לעשות המצוה ממקום אחר.

וא"כ לפי זה משמע דהיתר דעשיית מצוה הוא אף באופן דאין בעשיית המצוה מצות צדקה, וא"כ י"ל שאף בעושה המצוה לעצמו מותר.

יד] וכן מצאנו להדיא בשו"ת ערוגת הבושם (ויד' סי' ר"כ) שנשאל האם מותר להשתמש בכספי מעשר לצורך נסיעה לרבו צדיק אמת, ומאריך שם בגודל המצוה לנסוע להתדבק בצדיקים, ומביא שם מח' המהרי"ל והמהר"ם האם מותר להשתמש בכספי מעשר למצוות, ודברי החת"ם החולק על הבאה"ג וסובר שלמהרי"ל אסור אף

אבל מה שהרמ"א פוסק כמהרי"ל שאין לעשות בכספי מעשר צרכי מצוה הוא אף לשיטתינו דהוי מע"כ מדרבנן (או בתורת מנהג) ובכ"ז אסור לעשות בו צרכי מצוה, ועל זה כותב החת"ם בסי' רל"א דע"ז מהני תנאי, ואמנם אף שצריך עוד עיון ליישב סתירת החת"ם, מ"מ עצתו דהחת"ם נשארת להלכה למעשה דקיי"ל (ערוה"ש יו"ד סי' רמ"ט ס"ה) כרוב הפוסקים דס"ל דמעשר כספים דרבנן (נובי" מהדו"ק יו"ד סי' ע"ג, שו"ת כתב סופר או"ח סי' קל"ט ועוד) או מנהג קדום מימי אבותינו אברהם יצחק ויעקב (כ"ח יו"ד סו"ס של"א, שו"ת פנ"י סי' ב', שו"ת הו"י סי' רכ"ד, שבות יעקב יו"ד ח"ב סי' פ"ה, יעב"ץ ח"א סו"ס ג', מהר"י אסאד יו"ד סי' של"ד, פת"ש סי' של"א ס"ק י"ב, משיב דבר יו"ד סי' ע"ג, שו"ת חת"ם יו"ד סי' רל"א) וא"כ מהני בזה התנאי דחת"ם.

יב] והנה יש לעיין לשיטות המתירים להשתמש בכספי מעשר למצוה האם מותר זאת אף למצוה שהיא לתועלת וצורך עצמו, וכגון הרוצה ללכת למקוה לתוספת טהרה וקדושה שהוא מצוה שאינו מחויב בה, האם מותר לשלם ע"ז מכספי מעשר, וכן הוא בנוגע לענין שפתחנו בו שלוקח כספי המעשר למצוה דנסיעת עצמו לרבו, דיש לדון האם זה נכלל בהיתר דצרכי מצוה או דרק במצוה שמטיב עי"ז לאחרים כמו הדוגמאות המוזכרות בתשובת מהר"ם הנ"ל שרי.

יג] ואמנם מצינו בזה מח' האחרונים בפי' הלכה זו, ולפי"ז עולה נפ"מ למעשה בשאלה הנ"ל, שהנה

במצוה שאינו מחויב בה, ומחדש בערוה"ב שאף להת"ם זהו רק כשכבר הפריש הכספי מעשר אך לפני ההפרשה יכול לומר שהכספי מעשר שעומד להפריש יהיו לצרכי מצוה ומהני אף אם לא אמר בתחילת ההנהגה דהפרשת מעשר (עיי"ש).

והזינן מדבריו שהבין בפשטות שמותר ליקח הכספי מעשר אף לצורך מצוה עבור עצמו כשאינו מחויב בה, ולפ"ז צ"ל שמש"כ הש"ך והמ"ז בשם תשובת ר' מנחם שמותר לקנות ספרים "להשאיל לאחרים" הוא לאו דווקא, דה"ה דמותר לקנות עבור לימוד בעצמו כיון שהוא ג"כ דבר מצוה. וכן פוסק בספר צדקה ומשפט להגר"י בלוי שליט"א (פ"ז ה"ט), ומוכיח זה שבמקור הדברים בלשון השאלה לא כתוב דוקא להשאילם לאחרים, ומפרש שמה שכתבו הש"ך והמ"ז להשאילם לאחרים הכוונה שאחרי שיגמור למודו אסור להשאיר הספרים אצלו בתור נכסיו שזה אינו מצוה, אלא צריך שישאילם לאחרים, אך ה"ה דמהני אם הוא עצמו לומד בהם תמיד.

טז [אמנם בספר ערוך השולחן (יו"ד סי' רמ"ט ס"ח) ועו"פ פירשו שכל ההיתר דעשית מצוה בכספי מעשר הוא רק באופן שיש במצוה זו גם נתינת צדקה, היינו שקונה מצות הסנדקאות ונותן לאבי הבן כסף עבור זה ומיירי שאבי הבן הוא עני ומקיים בכספו גם מצות צדקה, וכן בקונה מצות השושבין דחתן וכלה מיירי שהם עניים ומקיים בכספי צדקה דהכנסת כלה, וכן בנרות

לביהכנ"ס הוי צדקה לביהכנ"ס, וכן בספרים עיקר ההיתר רק משום שמשאילן לאחרים והוי כצדקה, וגם בזה מתנה תשובת מהר"ם שהיות שגם הוא נהנה מצדקה זו שמקבל עבור הצדקה הסנדקאות ומרויח הספרים לשימוש עצמו, ע"כ בעינן שלא יהא יכולת בידו לעשות המצוה באופן אחר, משא"כ בסיפא דהש"ך בבניו הגדולים שהוי צדקה גמורה ללא שום קבלת דבר ממישות לעצמו בזה מותר אף אם יכולת בידו, (והערוה"ש עצמו הולק לגמרי על היתר דספרים אף שמשאילן לאחרים, וכן תמה על היתר הש"ך שמתיר בבניו הגדולים אף אם יכולת בידו ממקום אחר עיי"ש), ונראה להכריע להלכה במח' זו לקולא כדעת הערוגת הבושם, דהא קיי"ל כנ"ל דמעשר כספים דרבנן, ובדרבנן הכלל הלך אחר המיקל (רמ"א חו"מ סי' כ"ה ס"ב).

טז [ויש להוסיף בזה ביאור פנימי בפלוג' האחרונים דהערוה"ב והערוה"ש הנ"ל, שזה בכחי' מח' הדעת והבינה. והביאור בזה בהקדם דכרי התפארת שלמה, דמקשה על מה שאחז"ל (שבת קל"ט ע"ב) שישאל נגאלים בזכות הצדקה כדכתיב (ישעיה א, כ"ז) "ושביה בצדקה", והלא ודאי דכל מצוה מקרבת ומביאה את הגאולה ולא רק מצות הצדקה. ומתרץ שם דגם כל מצוה היא בחי' עשיית צדקה עם השכינה, אלא שכל מצוה שנחשב לצדקה הוא רק באופן שעושה המצוה לשמה, לשם הקמת שכינתא מעפרא, ואז נחשב שעושה צדקה עם השכינה, משא"כ

הפנימית כל מצוה היא צדקה עם השכינה, אלא שכדי שיהא ניכר שכוונתנו לשמח צריך שיהא זה באופן שאין יכולת בידו ולא היה עושה המצוה ממקום אחר, ובזה ניכר טפי שנותן הכספי מעשר לשם מצוה ולא לצורך עצמו, (וכן מסיים שם ערוה"ב בפירוש בתשובה הנ"ל שמתיר לנסוע לרכו מכספי מעשר כשהכוונה בלתי לה' לבדו).

אך משא"כ הערוה"ש שהיה גדול בתורת הנגלה שבבחי' ההסתכלות החיצונית סובר שכספי מעשר הם חלק ממצות צדקה ולא שייך המעשר לצרכי מצוה, שאין ניכר בחיצוניות בכל מצוה שהיא בבחי' צדקה עם השכינה, ולכך אוסר לעשות צרכי מצוה עם כספי מעשר כשאין בזה ג"כ צדקה.

במצות הצדקה הרי ידוע דברי הבעש"ט הק' (פרשת ראה) שצדקה אין נפגמת כ"כ בכוונת שלא לשמח, כיון דסו"ם נעשית מטרת המצוה שהעני יקבל הצדקה, ולכן סתמו חז"ל שישראל נגאלים בזכות הצדקה, עכ"ד התפא"ש.

ובזה י"ל שהנה עפ"ז מובן שמצד ההסתכלות הפנימית הרי כל מצוה שעושים לשמח נחשב כצדקה, ולכן בעל הערוגת הבושם שנקרא 'משה בן עמרם' כשמו של משרע"ה שבסוד ה'דעת' שהוא הסתכלות הפנימית, (וכן היה בעל הערוה"ב תלמיד תלמידי החת"ם זי"ע שבסוד הדעת כמוש"כ במקו"א, והיה גדול בנגלה ונסתר שבבחי' הדעת שכולל חו"ב) סובר שכל מצוה ניתן לעשותה בכספי מעשר אף כשאינה צדקה ממש, שמצד הסתכלות

